

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.326

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2025.27>**В. О. Корольов**

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри спеціальних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
orcid.org/0000-0002-8342-7557

А. Г. Возняк

адвокат
orcid.org/0009-0009-5048-3658

ВИЯВЛЕННЯ ТА ЗАТРИМАННЯ ТЕРОРИСТІВ – «СМЕРТНИКІВ»

У статті розглянуто, що тероризм в будь-яких його проявах є однією з найбільш небезпечних, руйнівних і насильницьких діянь, спрямованих проти людства. Зазначається, що тероризм сьогодні, в основному, має релігійно – націоналістичний відтінок, представляє серйозну загрозу також громадській безпеці та політичній стабільності у світі, його демократичним принципам. Визначається, що дії терористичних та екстремістських організацій, які використовують для досягнення своїх цілей все більш жорстокі, нелюдяні методи і засоби, загрожують безпеці багатьох країн та їх громадян, що має негативний психологічний вплив на людей. Визначається хто такі терористи «смертники». Надається опис терористів та їх поведінкові ознаки. Розглянуто методи і прийоми встановлення правоохоронними органами терористів. У статті пропонується алгоритм організації роботи оперативно-пошукових груп для виявлення і затримання (знешкодження, ліквідації) терористів – «смертників». Звертається увага, що організація роботи таких груп повинна будуватися в чіткій відповідності до вимог національних законів та міжнародного права. Запропоновано створювати оперативно-пошукові групи з числа найбільш досвідчених, які пройшли спеціальне навчання співробітників правоохоронних органів. Розглядається приховане зовнішнє спостереження за об'єктом. Перевірка підозрюваної особи шляхом вступу з ними в спілкування (проведення негласного допиту). Затримання підозрюваного проводиться за наявності достатніх підстав, отриманих оперативним шляхом (за прикметами, за результатами негласного спостереження або «неформальної бесіди» з ним тощо). Визначено тактичні і технічні прийоми встановлення контакту з підозрюваною особою. Надаються рекомендації оперативним співробітникам щодо їхньої поведінки у разі виникнення конфліктної ситуації.

Ключові слова: тероризм, терористичний акт, профілювання, профілювання злочинців, терористи «смертники», самотні вовки.

Korolov V. O., Vozniak A. G. RECOMMENDATIONS ON THE DETECTION AND DETENTION OF TERRORISTS – “DEATH BLADES”

The article considers that terrorism in any of its manifestations is one of the most dangerous, destructive and violent acts directed against humanity. It is noted that terrorism today mainly has a religious and nationalistic connotation, poses a serious threat to public safety and political stability in the world, its democratic principles. It is determined that the actions of terrorist and extremist organizations, which use increasingly cruel, inhuman methods and means to achieve their goals, threaten the security of many countries and their citizens, which has a negative psychological impact on people. It is determined who such terrorists are “suicide bombers”. A description of terrorists and their behavioral characteristics is provided. Methods and techniques for identifying terrorists by law enforcement agencies are considered. The article proposes an algorithm for organizing the work of operational search groups to identify and detain (neutralize, eliminate) terrorists – “suicide bombers”. It is noted that the organization of the work of such groups should be built in strict accordance with the requirements of national laws and international law. It is proposed to create operational search groups from among the most experienced, who have undergone special training of law enforcement officers. Covert external surveillance of the object is considered. Verification of the suspect by entering into communication with them (conducting a secret interrogation). The detention of the suspect is carried out if there are sufficient grounds obtained operationally (by signs, by the results of secret observation or “informal conversation” with him, etc.). Tactical and technical methods for establishing contact with the suspect are determined. Recommendations are given to operational officers regarding their behavior in the event of a conflict situation.

Key words: terrorism, terrorist act, profiling, criminal profiling, suicide bombers, lone wolf.

Постановка проблеми. В останні роки активізувалась діяльність міжнародного тероризму, що пов'язано з численними соціально-економічними і міжетнічними конфліктами в різних регіонах світу. Тероризм сьогодні, в основному, має релігійно – націоналістичний відтінок або державну підтримку третіх країн. Терористична діяльність представляє серйозну загрозу громадській безпеці та політичній стабільності у світі, його демократичним принципам. Нещодавно опубліковано чергове видання Глобального індексу тероризму (GTI) [1, 2, 3]. Звіт GTI створено Інститутом економіки та миру (IEP) з використанням даних TerrorismTracker та інших джерел. TerrorismTracker надає записи про терористичні атаки з 1 січня 2007 року. Данні містять більше 66 000 терористичних інцидентів за період з 2007 по 2024 рік [4]. З початком повномасштабної агресії Україна стикнулася з терористичними актами по всій території. За підривами біля та у приміщеннях ТЦК та СП й замахами на поліцейських стоять російські спецслужби. Їх мета – дестабілізувати ситуацію в українському суспільстві. Ця діяльність активізувалась із листопада 2024 року [5]. Від початку 2025 року в Україні зафіксували дев'ять інцидентів навколо ТЦК, серед яких вибухи та замах на співробітників. СБУ та поліція бачать зв'язок між подіями та кажуть про слід, який веде до РФ [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти досліджуваної проблематики та міжнародного тероризму в цілому висвітлено у наукових працях таких дослідників, як Александер І., Інатенко А., Ємельянов В., Зеленецький В., Ліпкан В., Примаков Є., Дженкінс Б., Рукер В., Кляйн Р. та ін.

Метою статті є надання рекомендацій щодо виявлення та затримання терористів – «смертників». У межах дослідження пропонується алгоритм організації роботи оперативно-пошукових груп для виявлення і затримання (знешкодження, ліквідації) терористів – «смертників».

Виклад основного матеріалу. Відповідно до 12-го щорічного Глобального індексу тероризму (GTI), кількість країн, у яких зареєстровано теракт, зросла з 58 до 66. Терористичні групи активізували своє насильство у 2024 році, що призвело до зростання кількості жертв на 11%. На Заході зараз домінують напади самотніх вовків (терористів – «смертників»), на які припадає 93% смертельних нападів за останні п'ять років [3].

Методи і прийоми встановлення правоохоронними органами терористів включають в себе як гласні, так і негласні (оперативно-розшукові, оперативно-пошукові та інші) заходи, що проводяться у взаємодії з іншими правоохоронними органами по всьому світі. При виявленні підозрілої особи повинні проводитися заходи щодо встанов-

лення його особи, перевірки його на причетність до скоєння злочинів терористичного характеру, приналежність до організованих злочинних груп, терористичних та екстремістських організацій, релігійних сект, наявності у нього судимості або психічних патологій. Для цього в повному обсязі використовується весь комплекс оперативно-розшукових заходів, а також можливості оперативно-довідкових, криміналістичних та інших обліків правоохоронних органів, Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол).

Організація роботи оперативно-пошукових груп для виявлення і затримання (знешкодження, ліквідації) терористів – «смертників».

Для виявлення та затримання (знешкодження або ліквідації) терористів – «смертників» пропонується створювати оперативно-пошукові групи з числа найбільш досвідчених, які пройшли спеціальне навчання співробітників правоохоронних органів. До складу таких груп в обов'язковому порядку слід включати фахівців – психологів. Знання фахівців – психологів і їх реальна допомога потрібна: по-перше, для правильної розшифровки проявів психоемоційного стану підозрюваного при спостереженні за ним з боку або проведення з ним бесіди, по-друге, у процесі навчання працівників правоохоронних органів, у тому числі і співробітників спеціалізованих підрозділів по боротьбі з тероризмом.

Організація роботи таких груп повинна будуватися в чіткій відповідності до вимог національних законів та міжнародного права. Для виконання поставлених завдань такі групи повинні бути забезпечені необхідним озброєнням та спецзасобами, засобами зв'язку та індивідуального захисту, а також спеціальним форменим одягом для роботи за задалегідь розробленою «легендою» і спеціальними технічними засобами. Необхідно проводити ретельний інструктаж; при цьому встановлюються межі пошукової зони, час і порядок здійснення пошуку, способи зв'язку і передачі інформації, дії співробітників при виявленні та затриманні терориста тощо. Розглянемо деякі можливі варіанти дій оперативно-пошукових груп:

1. *Приховане зовнішнє спостереження.* З його допомогою співробітники групи можуть виявити в пошуковій зоні підозрілу особу (за прикметами, зовнішнім виглядом, поведінковим проявам, наявності підозрілих предметів тощо) і проводять його подальше безконтактне вивчення. Це дозволяє встановити зв'язки підозрілої особи з іншими людьми (з спілльниками), визначити наявність або відсутність у нього вибухового пристрою, а також спрогнозувати його дію і підготуватися до його затримання (ліквідації). Результати спостереження по можливості необхідно документувати (фіксувати на фото-, відеоматеріали). Спостереження, по можливості, повинно бути встановлено на мак-

симально далеких підступах до об'єкта можливої атаки терориста (до об'єкта особливої важливості і життєзабезпечення або місць проведення культурно-масових заходів). Це дозволить:

- своєчасно встановити можливого терориста і його спільників;
- виграти час на підготовку до його захоплення або знищення;
- не допустити великих руйнувань і жертв при «самоліквідації» терориста під час його захоплення.

Інформація про підозрілу особу може бути отримана і завчасно по оперативних та інших каналах, наприклад, від патрулів або операторів міського відеоспостереження, операторів безпілотних літальних апаратів, інших відомств, від громадян. У цьому випадку має бути організоване його затримання одразу ж після виявлення. Потрібно уважно вивчити підозрюваного на наявність вибухового пристрою. Наприклад, вибуховий пристрій (пояс шахіда) може бути розпізнаний по незвичайній формі талії жінки (під плащем, курткою чи сукнею). Незвично важка дамська сумочка та інші власні речі (рюкзаки, сумки) або незвичайна поведінка підозрюваної з ознаками «вагітності» також повинні викликати підозру. Необхідно врахувати, що конструкція та зовнішній вигляд вибухового пристрою і принцип його дії можуть бути найрізноманітнішими. Вибуховий пристрій може бути вмонтовано всередині звичайних побутових предметів, або заховано в сумки, портфелі та рюкзаки, пакети і згортки, і навіть у букет квітів.

2. *Перевірка підозрюваної особи шляхом вступу з ними в спілкування (проведення негласного допиту).* Проводиться при недостатності підстав для затримання підозрілого особи (для підтвердження або спростування виниклих підозр). Щоб передчасно не розкрити справжніх цілей цього заходу, рекомендується отримувати інформацію у підозрюваного під «легендою» (під виглядом лікарів, журналістів, рекламних агентів або членів громадської організації, які проводять соціологічне опитування на даній території тощо).

До проведення даного заходу рекомендується залучати найбільш досвідчених співробітників, що мають гострий зір і слух, добру пам'ять, увагу і спостережливість, «залізні» нерви, миттєву реакцію, що вмють легко орієнтуватися в ситуації та імпровізувати. Співробітники правоохоронних органів повинні бути в постійній готовності до можливих непередбачених ситуацій, до проведення попереджувальних заходів по знешкодженню виявленого терориста – «смертника».

3. *Затримання підозрюваного проводиться за наявності достатніх підстав, отриманих оперативним шляхом (за прикметами, за результатами негласного спостереження або «неформаль-*

ної бесіди» з ним тощо). Рішення про затримання підозрюваної особи приймає керівник оперативно-пошукової операції. Затримання підозрюваного рекомендується в будь-якому випадку (при наявності у нього предмета, схожого на вибуховий пристрій або без такого предмета) проводиться несподівано, раптово для нього. Перед проведенням затримання підозрюваної особи (терориста) фахівці рекомендують заглушити зв'язок для стільникових телефонів і пейджерів (до повного виключення загрози вибуху, у тому числі, при виявленні вибухового пристрою – до його знешкодження фахівцями – саперами). Категорично забороняється блокувати терориста і пропонувати йому добровільно віддати підозрілий предмет. Такі дії найчастіше призводять до «вибуху». При неможливості затримання та знешкодження терориста без реальної загрози оточуючим людям, з метою недопущення вибуху допускається його ліквідація.

Керівник пошукової операції в залежності від ситуації, що приймає рішення про початок негайної евакуації людей від місця знаходження терориста або, за обставин, що не допускають зволікань, видалення терориста (з поясом «шахіда») або вилученого у нього підозрілого предмета (вибухового пристрою) – із зони можливої небезпеки для оточуючих. Для подібних випадків необхідно обов'язкове залучення вибухотехніків. При затриманні терориста в будівлі керівник пошукової операції також вживає заходів до відключення об'єкта від подачі газу і електроенергії, викликає, в разі необхідності, аварійні та рятувальні служби. Всі подальші дії по знешкодженню терориста або вибухового пристрою виконують тільки спеціалісти-сапери (вибухотехнічна служба).

Тактика і техніка встановлення контакту з підозрюваною особою.

Для проведення бесіди, по можливості, вибираються добре освітлені і не гучні місця, що дозволить спостерігати у підозрюваного дрібні особливості невербальної поведінки і добре чути особливості його мови. Також, за можливості, підбираються місця з найменшою концентрацією людей (на випадок непередбачених ситуацій).

Співробітники оперативно-пошукової групи для проведення бесіди з підозрюваним під будь-яким слухним приводом повинні вступити з ним в контакт. Необхідно пам'ятати, що від зовнішнього вигляду, жестів, поз, від перших слів і манери говорити багато в чому залежить успіх встановлення з незнайомою людиною контакту і можливість продовження розмови. У зв'язку з цим необхідно підготувати кілька сценаріїв встановлення контакту з підозрюваним і заздалегідь пройти підготовку на спеціальних заняттях під керівництвом досвідчених психологів. Враховуючи, що переважна більшість теро-

ристів – смертників перебувають у стані підвищеної тривожності, слід ретельно відпрацювати варіанти вирішення можливих непередбачуваних ситуацій при контакті з підозрюваною особою.

При бесіді з підозрюваним необхідно враховувати його вік, стать, національність, психологічний тип, рівень інтелекту. Потрібно поважати традиції та звичаї різних народів, з повагою ставитися до вірувань мусульман і представників інших релігій. Потрібно бути максимально делікатним і тактовним, щоб уникнути небажаних наслідків, у жодному разі не можна вступати в суперечки, особливо на релігійну або національну тему. До розмови, як було сказано вище, слід заздалегідь підготуватися. У залежності від того, під якою «легендою» буде проводитися бесіда, повинні бути підготовлені і питання. Питання до підозрюваного також підбираються виходячи з обстановки, що складається і з урахуванням його емоційного стану.

Питання повинні бути чіткими, зрозумілими, коректними і відповідати «легенді». Так, якщо «лікар» допитується щодо паспортних даних і мети приїзду – це не може не викликати в опитуваного обгрунтованої підозри. У той же час до підозрюваних з «болючим» виглядом або поведінкою, а також до підозрілих жінкам з ознаками вагітності, такий «лікар» повинен проявити особливу турботу і увагу, запропонувати свою допомогу.

Питання підозрюваному можуть бути задані при проведенні «повальної» перевірки документів. При цьому необхідно врахувати, що даний захід може привести до непередбачених наслідків з боку терориста. Тому рекомендується проводити перевірку документів у громадян таким чином, щоб терорист міг заздалегідь бачити такий пост правоохоронних органів і переконатися, що перевірка документів стосується всіх громадян і проводиться формально. Приховане спостереження за громадянами, які наближаються до місця перевірки документів, повинне виявити осіб з незвичайними в такій обстановці проявами невербальних сигналів та осіб, які ухиляються від перевірки документів. Перевірку документів у підозрюваної особи рекомендовано здійснювати в наступному порядку: один співробітник перевіряє документи, другий уважно стежить за її поведінкою. У разі виявлення документа, що викликає сумнів у своїй достовірності, підозрювана особа під слухним приводом виводиться з місця скупчення людей, а потім затримується.

При перевірці документів співробітники оперативно-пошукової групи можуть уточнити у підозрюваного його паспортні (біографічні) дані, поцікавитися часом і метою приїзду, конкретною адресою проживання, місцем народження, сімейним станом, освітою, родом занять тощо. При

отриманні відповіді проводиться ретельне спостереження за невербальними сигналами підозрюваної особи, порівнюються ці сигнали з вербальними: чи відповідають словами підозрюваної особи його жестикуляція, поза, міміка (у тому числі вираз очей, губ), особливості мови, стан шкірних покривів (збліднення, почервоніння, покриття «плямами», потовиділення тощо). Питання слід ставити так, щоб виключити відповідь, виражену словами «так» або «ні». Рекомендується також задавати окремі питання, на які співробітники правоохоронних органів заздалегідь знають правильну відповідь (з документальних джерел, оперативної інформації). Брехливі відповіді на ці питання зміцнюють підозри щодо опитуваного. Для уточнення окремих невербальних сигналів, рекомендується задавати додаткові, непрямі запитання (наприклад, «Яка погода зараз у вас на батьківщині?»).

Страх викриття змушує терориста ретельно (з паузами) добирати слова до відповіді, ухилятися від прямих відповідей, здійснювати мовні помилки. Обличчя в нього блідне або навпаки, червоніє, покривається плямами, з'являється піт. Можуть спостерігатися й інші невербальні сигнали: розширені зіниці, нервові посмикування окремих м'язів обличчя, облизування губ, часте ковтання слини тощо. Незвично звучить і голос (тремтіння голосу, хрипота або «осиплість» тощо). Сукупність цих невербальних сигналів дозволяють розпізнати терориста.

Паралельно з проведенням бесіди з підозрюваним, потрібно проводити спостереження оточуючих людей, тому що можуть бути співучасники. Коли «підозрюваних» двоє, спостереження і бесіда проводиться з обома, причому особливий інтерес має викликати «замкнений у собі», байдужий (відсторонений) підозрюваний, хоча другий може спробувати взяти ініціативу на себе і відповідати за «двох».

Звичайно, процедура перевірки співробітниками правоохоронних органів документів та особистих речей громадян нікому не подобається. Більшість громадян ставиться до цього терпимо і з розумінням. Окремі громадяни можуть висловити обурення (при цьому можуть спостерігатися невербальні ознаки підвищеного стресу у вигляді хвилювання, нетерпіння, обурення тощо), особливо коли вони поспішають. Коли до того, що відбувається людина ставиться нейтрально, зазвичай у нього піднята голова, прямий і живий погляд, контакт очима зі співрозмовником, вільна невимушена поза, виразна жестикуляція. Якщо голова опитуваного опущена або нахилена, погляд відведений убік чи він дивиться скоса, руки зайняли оборонну позицію («схрещені», підозрюваний тримає двома руками сумку або пакет), то ці невербальні сигнали свідчать про негативні

емоції до співрозмовника і (або) його стресовому стані. Додаткові сигнали, що свідчать: про обман (жести, пов'язані з дотиком рук до рота, носа або області шиї, потирання століття, відведення погляду в бік, зазвичай на підлогу або на стелю, ховання рук в кишеню або їх схрещування на грудях; про агресію і готовності до нападу (щільно стиснуті губи, почервоніле обличчя, пальці рук стиснуті в кулак, оборонна поза ніг, зіниці очей звужені, погляд скося або прискількивий, нахмурений лоб, коротке дихання через ніс, тощо); про неспокій, хвилювання, нервозності, страху (тремтіння пальців рук, тремтіння голосу, почастишання дихання, виступання кровоносних судин і (або) їх надмірна пульсація (особливо на шиї), покусывання губ, схрещування рук на грудях, обхват однією рукою іншої, утримування на рівні грудей будь – якого предмета, наприклад, пакету, сумки, квіти двома руками тощо). Залежно від емоційного стану у підозрюваного спостерігається збліднення або почервоніння обличчя, звуження або розширення зіниць очей, сухість у роті або надмірне слиновиділення, слабка або надмірно активна жестикуляція. На обличчі відбиваються ті почуття, які він переживає в даний момент (наприклад, розгубленість, страх або агресивність). Поза підозрюваного і його ноги, орієнтовані у бік виходу також видають його бажання скоріше припинити контакт і піти.

При спілкуванні з підозрюваною особою співробітнику правоохоронних органів слід врахувати: доброзичливе, чуйне і поважне ставлення до незнайомця знижує психологічну напруженість розмови і навпаки, упередженість, нетерпимість, нав'язливість, грубість викликають негативні, неприязні до нього відношення. В екстремальній для терориста ситуації можливі два варіанти:

1) несподіваний відхід зі слабкою непереконливою аргументацією (наприклад, поспіх або запізнення куди – небудь) або навіть без пояснення причин, від несподівано «виникла перед ними перешкоди», що заважає досягненню поставленої мети. Це має викликати підозру;

2) раптова агресивна реакція внаслідок втрати контролю над собою.

У разі виникнення конфліктної ситуації (підозрюваний вкрай агресивний і через мить можливий афективний вибух) найпростішим способом гасіння конфлікту є навмисне перемикання уваги співробітників на інших людей. При цьому потрібно вибачитися перед підозрюваною особою

за відібраний в нього час і подякувати за бесіду, порадити (наприклад, відвідати концерт, побувати на виставці). Це дозволить послабити стресовий стан підозрюваного, приспати його пильність і провести в несподіваний для нього момент затримання (знешкодження).

Несподіваний відхід від бесіди не означає, що терорист – «смертник» відмовився від своїх намірів: він може відступити тільки лише для того, щоб почекати сприятливий момент для здійснення задуманого, або проникнути до наміченої мети з іншого боку.

Висновки. Таким чином, для того щоб встановити в натовпі людей терориста – «смертника», співробітнику правоохоронних органів необхідно звертати увагу не тільки на зовнішній вигляд, одяг і речі підозрюваної особи, але і на його ходу, жестикуляцію рук, вираз обличчя, особливості голосу та інші невербальні сигнали. Уміння читати невербальні сигнали і правильна їх ідентифікація дозволяє максимально ефективно припиняти злочини терористичного характеру, виявляти і знешкоджувати осіб, що замишляють вчинити терористичні акти. Для ефективної боротьби з тероризмом потрібні не тільки знання, але й практичний досвід. Щоб співробітники підрозділів по боротьбі з тероризмом при виявленні та знешкодженні терориста – «смертника» діяли не тільки професійно, а й швидко і впевнено, їх необхідно відповідним чином підготувати під керівництвом досвідчених інструкторів і психологів.

Література

1. Global Terrorism Index 2023. URL: <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2023> (дата звернення: 10.04.2025).
2. Global Terrorism Index 2024. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2024/02/GTI-2024-web-290224.pdf> (дата звернення: 12.04.2025).
3. Global Terrorism Index 2025. URL: <https://reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2025> (дата звернення: 12.04.2025).
4. TerrorismTracker. URL: <https://dragonflyintelligence.com/intelligence/terrorismtracker/> (дата звернення: 14.04.2025).
5. За підривами ТЦК та замахами на поліцейських стоять спецслужби РФ – голова Нацполіції. URL: <https://suspilne.media/941679-za-pidrivami-tck-ta-zamahami-na-policejskih-stoat-specsluzbi-rf-golova-na-cpolicii/> (дата звернення: 15.04.2025).
6. Вибухи та замах на ТЦК: що відомо та хто за цим стоїть. URL: <https://www.dw.com/uk/vibuhi-ta-zama-hi-na-tck-so-vidomo-ta-hto-za-cim-stoit/a-71522208> (дата звернення: 16.04.2025).